

ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ
ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.91/95

С. О. КОРОЄД

**ЮРИДИЧНА (МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВА)
ЗАІНТЕРЕСОВАНІСТЬ ПОЗИВАЧА
ЯК ПЕРЕДУМОВА НАДАННЯ ЙОМУ
СУДОВОГО ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ**

Однією з основних передумов права на пред'явлення позову та отримання судового захисту розглядається юридична заінтересованість особи, яка звертається до суду. З огляду на розмежовування права на судовий захист та права на звернення до суду, юридична заінтересованість поділяється на два види — матеріальну і процесуальну. Наводиться огляд точок зору науковців щодо існування вказаних видів заінтересованості. Обґрунтовується, що для отримання судового захисту шляхом задоволення позову позивач повинен мати конкретний матеріально-правовий інтерес в спорі, тобто бути заінтересованим в реалізації свого суб'єктивного права, про захист якого він просить суд. Наводяться приклади із законодавства та судової практики на підтвердження вказаного висновку.

Ключові слова: цивільне судочинство, судовий захист, позивач, матеріально-правова заінтересованість, здійснення цивільних прав.

Короєд С. А. Юридическая (материально-правовая) заинтересованность истца как предпосылка предоставления ему судебной защиты гражданских прав

Одной из основных предпосылок права на предъявление иска и получения судебной защиты рассматривается юридическая заинтересованность лица, обращающегося в суд. Учитывая разграничения права на судебную защиту и

права на обращение в суд, юридическая заинтересованность делится на два вида — материальную и процессуальную. Приводится обзор точек зрения ученых о существовании указанных видов заинтересованности. Обосновывается, что для получения судебной защиты путем удовлетворения иска истец должен иметь конкретный материально-правовой интерес в споре, то есть быть заинтересованным в реализации своего субъективного права, о защите которого он просит суд. Приводятся примеры из законодательства и судебной практики в подтверждение указанного заключения.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, судебная защита, истец, материально-правовая заинтересованность, осуществление гражданских прав.

Koroied Serhii. The legal (substantive) interest of the plaintiff as a prerequisite for granting him judicial protection of civil rights

One of the main prerequisites for the right to file a lawsuit and to obtain judicial protection is the legal interest of the person applying to the court. Given the distinction between the right on judicial protection and the right to appeal to a court, the legal interest is divided into two types - substantive and procedural. A review of the views of scientists on the existence of these types of interests provided. It is justified that in order to obtain judicial protection by satisfying the claim, the plaintiff must have a specific substantive and legal interest in the dispute, that is, to be interested in the implementation of his subjective right, the protection of which he requests the court. Examples are given from the legislation and judicial practice in support of this conclusion.

Keywords: civil proceedings, judicial protection, plaintiff, substantive and legal interest, exercise of civil rights.

Визначивши завданням цивільного судочинства справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, Цивільний процесуальний кодекс України (далі — ЦПК) встановив, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. (ст. 2, 4 ЦПК). Право на звернення до суду також закріплено в ч. 1 ст. 16 Цивільного кодексу України (далі — ЦК). Поряд із правом на звернення до суду, ст. 15 ЦК передбачено також й право

на захист цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорення. З огляду на зазначене, в теорії цивільного процесу прийнято розмежовувати право на судовий захист (право на позов як матеріально-правову категорію), передбачене ст. 15 ЦК, та право на звернення до суду (право на пред'явлення позову як процесуально-правову категорію), передбачене ст. 55 Конституції та ст. 4 ЦПК.

Можливість реалізації права на пред'явлення позову (право на звернення до суду за захистом) та можливість отримання судового захисту (право на судовий захист) залежить від сукупності передумов (чинників), одним із яких є юридична заінтересованість особи, яка звертається до суду. При цьому, з огляду на існування права на позов (права на судовий захист) та права на пред'явлення позову (права на звернення до суду), варто розмежовувати й юридичну заінтересованість в цивільному процесі на два види — матеріальну і процесуальну. А відтак, варто окремо розглядати й правові наслідки, які тягне за собою для позивача встановлення факту наявності чи відсутності у нього матеріальної чи процесуальної юридичної заінтересованості.

Питання юридичної заінтересованості в цивільному процесі пов'язане, передусім, з цивільною процесуальною формою захисту прав в цілому¹, окремі аспекти якої розглядалися багатьма вченими-процесуалістами. Безпосередньо питання юридичної заінтересованості в цивільному процесі ґрунтовно досліджували зокрема такі вчені, як Р. Е. Гукасян, Р. Ю. Банніков, М. А. Гурвич. Водночас в літературі достатня увага юридичній заінтересованості особи, яка звертається до суду, не приділяється, її поділ на матеріальну і процесуальну зазвичай не здійснюється, їх відмінності і правові наслідки не визначаються. Крім того, деякі науковці взагалі заперечують можливість існування матеріальної юридичної заінтересованості, вважаючи, що юридична заінтересованість в цивільному процесі може бути лише процесуальною і пов'язана лише із пра-

вом на пред'явлення позову². Інші ж вчені, навпаки, визнають лише матеріальну юридичну заінтересованість, заперечуючи її процесуальний характер³.

Питання розмежування матеріально-правової та процесуальної заінтересованості в цивільному процесі, визначення їх відмінностей і правових наслідків в аспекті реалізації права на пред'явлення позову та права на задоволення позову є актуальним, теоретично значущим і практично необхідним, адже категорія юридичної заінтересованості визначає наслідки цивільної процесуальної діяльності, тобто безпосередньо пов'язана з наданням позивачу судового захисту або відмову в цьому.

Що стосується процесуальної заінтересованості, то ми раніше вже досліджували це питання в аспекті дії принципу диспозитивності, розглядаючи процесуальну заінтересованість як «процесуальний фільтр» від надходження до судів необґрунтованих позовів. На прикладі судової практики нами було доведено існування та юридичне значення процесуальної заінтересованості як передумови права на звернення до суду, та обґрунтовано, що процесуальна заінтересованість особи, яка звертається до суду, пов'язана передусім із наявністю у конкретної особи юридичної (процесуальної) можливості звернутися із заявою до суду з конкретними вимогами⁴.

Поряд із процесуальною заінтересованістю виділяють ще (і ми приєднуємось до такої позиції) матеріально-правову заінтересованість, існування якої пов'язано з правом на задоволення позову, що є формою надання позивачу судового захисту.

Саме матеріально-правова заінтересованість позивача визначає можливість надання йому судового захисту шляхом задоволення пред'явленого ним позову. У зв'язку з цим нижче ми розкриємо умови, за якими варто оцінювати наявність або відсутність у позивача матеріально-правової заінтересованості та покажемо її зв'язок із фактом порушення його прав як передумовою отримання судового захисту (задоволення позову).

Так, як відомо, для задоволення судом пред'явленого позову позивач повинен довести суду факт порушення свого суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу, за захистом якого він звернувся до суду, діями відповідача. Проте, доведення цього факту порушення ще не означає, що позивач вправі (може) отримати судовий захист шляхом задоволення судом його позову. Адже позивач повинен мати ще й конкретний матеріально-правовий інтерес в спорі, тобто бути заінтересованим в реалізації свого суб'єктивного права, про захист якого він просить суд.

А отже, метою пред'явлення позовних вимог до відповідача може бути лише задоволення цього інтересу, а саме: реальне бажання позивача відновити своє порушене право або охоронюваний законом інтерес чи забезпечити їх реалізацію з метою реального створення для себе юридичних наслідків.

З огляду на положення ст. 2, 4 ЦПК заінтересованість (матеріально-правова) наявна лише у тому випадку, якщо особа, яка звертається до суду, шукає захисту (заінтересована в захисті). Заінтересованою в цивільному процесі визнається особа, яка звертається до суду за захистом своїх порушених чи оспорюваних прав та інтересів, які охороняються законом і в силу цього підлягають судовому захисту. Отже, якщо звернення особи до суду обумовлено іншими корисливими цілями, що нерідко має місце в судовій практиці, відсутня заінтересованість в зазначеному вище розумінні.

Перевірити відповідність мети пред'явлення позову вимогам закону можна шляхом аналізу заявлених позовних вимог на предмет їх здатності відновити (захистити) порушені права позивача, в реалізації яких заінтересований позивач.

Таким чином, якщо мета звернення до суду не відповідає тим умовам, з якими ст. 1, 3 ЦПК пов'язують надання судового захисту, то необхідність і можливість примусового (судового) захисту відсутня, а в позові має бути відмовлено через відсутність матеріально-правової заінтересованості позивача.

Отже, в позові варто відмовляти у випадку доведення факту порушення суб'єктивного права позивача, але не доведення заінтересованості позивача в реалізації цього права.

В окремих випадках на підтвердження наявності у позивача матеріально-правової заінтересованості закон вимагає вчинення ним певних дій при зверненні до суду з відповідним позовом. Таким прикладом є пред'явлення одним із співвласників позову до іншого співвласника про оспорення відчуження останнім своєї частки у спільному майні третій особі без пропозиції позивачу-співвласнику придбати цю частку, за відсутності у останнього заінтересованості реалізувати своє переважне право купівлі частки у праві спільної часткової власності та відсутності у нього бажання переводити на себе права і обов'язки покупця та вносити на депозит суду грошову суму, яку мав сплатити покупець (ч. 4 ст. 362 ЦК). Іншим прикладом є пред'явлення одним із співвласників позову до іншого (-их) співвласника (-ів) про припинення права останнього (їх) на частку у спільному майні, коли постановлення судом такого рішення залежить від попереднього внесення позивачем вартості цієї частки на депозитний рахунок суду (ч. 2 ст. 365 ЦК). Аналогічне правило застосовується й стосовно присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно (ч. 4, 5 ст. 71 СК).

В судовій практиці також зустрічаються випадки відмови в судовому захисті з мотивів недоведення позивачем своєї матеріально-правової заінтересованості в корпоративних спорах. Так, наприклад, в справі за позовами акціонерів про оскарження рішення загальних зборів товариства суд відмовив в задоволенні позову, за результатами розгляду справи не встановлено факту порушення прав та інтересів позивачів (акціонерів) ухваленням оскаржуваних рішень, а також наявність у них власної юридичної заінтересованості в оскарженні зазначених рішень загальних зборів. Також суд зазначив, що позивачі (акціонери) не намагалися реалізувати та захистити свої кор-

поративні права, вважаючи їх порушеними, а відтак у них відсутня власна юридична заінтересованість в результатах вирішення цієї справи. До того ж одна з позивачів (акціонерів) також не обґрунтувала, яким чином рішення суду про задоволення її позову в обраний нею спосіб призведе до захисту (відновлення) її корпоративних прав через сім років після прийняття загальними зборами оскаржуваного рішення (рішення господарського суду м. Києва від 17.12.2012 р. та постанова Київського апеляційного господарського суду від 18.03.2013 р. в справі № 5011-66/8202-2012). як в позовній заяві, так й у судовому засіданні представник позивача не обґрунтував та не довів заінтересованості позивача як акціонера у визнанні недійсним оскаржуваного рішення загальних зборів в частині обрання нових членів правління. Під час розгляду справи представник позивача також не довів суду заінтересованість позивача у реалізації саме корпоративних прав акціонера, а також не висловив свої заперечення по суті прийнятого загальними зборами рішення із зазначеного питання, не навів переконливі аргументи його неправильності. Відмовляючи в позові суд зазначив, що позивач не обґрунтував перед судом свою заінтересованість та бажання в реалізації вищенаведених корпоративних прав акціонера. При цьому суд зробив висновок, що право на судовий захист пов'язано виключно із порушенням суб'єктивних корпоративних прав позивача та обов'язково зумовлено наявністю у позивача як акціонера юридичної заінтересованості в ухваленні рішення про задоволення позову, яке для позивача як акціонера повинно мати юридичне значення та породжувати виникнення, зміну або припинення корпоративних прав чи корпоративних правовідносин (рішення господарського суду м. Києва від 21.03.2013 та постанова Київського апеляційного господарського суду від 20.06.2013 в справі № 5011-66/13160-2012).

До випадків відсутності у позивача власної матеріально-правової заінтересованості (як підстави для відмови в позові)

варто віднести також пред'явлення обґрунтованого позову, але коли боржник (відповідач) своєю поведінкою не давав позивачу жодного приводу для того, щоб за здійсненням свого права той звертався до суду, тобто не давав приводу для пред'явлення позову. Так, згідно з радянською доктриною, «недобросовісне» пред'явлення обґрунтованого позову, що полягає у пред'явленні позову без приводу для цього з боку боржника, тягне за собою як необґрунтоване потребою позивача порушення діяльності суду, так й свідоме заподіяння шкоди відповідачеві, не співмірної з інтересом позивача в судовому рішенні⁵.

Таким чином, можна зробити висновок, що своїм рішенням суд вправі задовольнити лише вимоги, спрямовані на реальний (дійсний) захист (відновлення) порушеного права позивача. Тому бажання позивача «покарати» відповідача додатковими «заходами» чи «обмеженнями» (пред'явивши позов та, наприклад, вживши заходи його забезпечення без реальних намірів здійснення своїх прав), не пов'язаними з реальним прагненням позивача відновити (захистити) своє суб'єктивне право, не повинно знаходити підтримку суду, оскільки суперечить завданню цивільного судочинства.

1. *Рассахатская Н.* Гражданская процессуальная форма: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Саратов, 1995. С. 2. 2. *Банников Р.* Юридический интерес как предпосылка права на предъявление иска в суд // Арбитражный и гражданский процесс. 2009. № 10. С. 13–17. 3. *Штефан М. Й.* Цивільний процес: підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. С. 337; *Васильев С. В.* Гражданский процесс: учеб. пособ. Издание второе, дополненное. Харьков: ООО «Одиссей», 2007. С. 230. 4. *Короєд С. О.* Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства: монографія. Київ: МП Леся, 2013. С. 270. 5. *Новохацькая И. П.* К вопросу о возможности злоупотребления правом на иск: теоретические аспекты // Вестник Томского государственного университета. Право. 2016. № 2 (20). С. 116.

Koroied Serhii. The legal (substantive) interest of the plaintiff as a prerequisite for granting him judicial protection of civil rights

It is noted that in the theory of civil proceedings it was decided to distinguish the right on judicial protection (the right on a claim as a substantive category), provided by Art. 15 of Civil Code, and the right to apply to the court (the right to sue as a procedural legal category), provided for in Art. 55 of the Constitution and Art. 4 of CPC.

The possibility of exercising the right to file a lawsuit (the right to apply to the court for protection) and the possibility of obtaining judicial protection (the right to judicial protection) depends on a set of prerequisites (factors), one of which is the legal interest of the person appealing to the court. At the same time, in view of the existence of the right to a claim (the right on legal protection) and the right to sue (the right to apply to a court), it is necessary to distinguish legal interest in the civil proceedings in two types – substantive and procedural. And therefore, it is worth considering separately the legal consequences, which entails for the plaintiff the establishment of the fact of the presence or absence of substantive or procedural legal interest of plaintiff.

Along with the procedural interest, we allocate yet another (and we are joining such a position) a substantive interest, the existence of which is connected with the right to satisfy the claim, which is a form of providing the plaintiff with judicial protection.

It is the material interest of the plaintiff determines the possibility of granting him judicial protection by satisfying the claim filed by him. In connection with this below, we will disclose the conditions under which the presence or absence of a plaintiff's substantive interest should be assessed and we will show its connection with the fact of violation of his/her rights as a precondition for obtaining legal protection (satisfaction of the claim).

As it is known, in order to satisfy the claim brought to the court, the plaintiff must prove to court the fact of violation of his subjective right or interest protected by law, by the actions of the defendant, for protection of which he applied to the court. However, proving this fact of a violation does not mean that the plaintiff has the right to (may) obtain judicial protection by satisfying his/her claim. After all, the plaintiff must have a specific substantive and legal interest in the dispute, that is, to be interested in the realization of his subjective right, for protection of which he applies to the court.

Consequently, the purpose of filing the lawsuit to the defendant may be merely to satisfy this interest, namely: the plaintiff's real desire to restore his violated right or interest protected by law or to ensure their realization in order to create real legal consequences for them.

It is concluded that the claim should be dismissed in the case of proving the violation of the subjective right of the plaintiff, but without proof of the interest of the plaintiff in the realization of this right.

Keywords: civil proceedings, judicial protection, plaintiff, substantive and legal interest, exercise of civil rights.